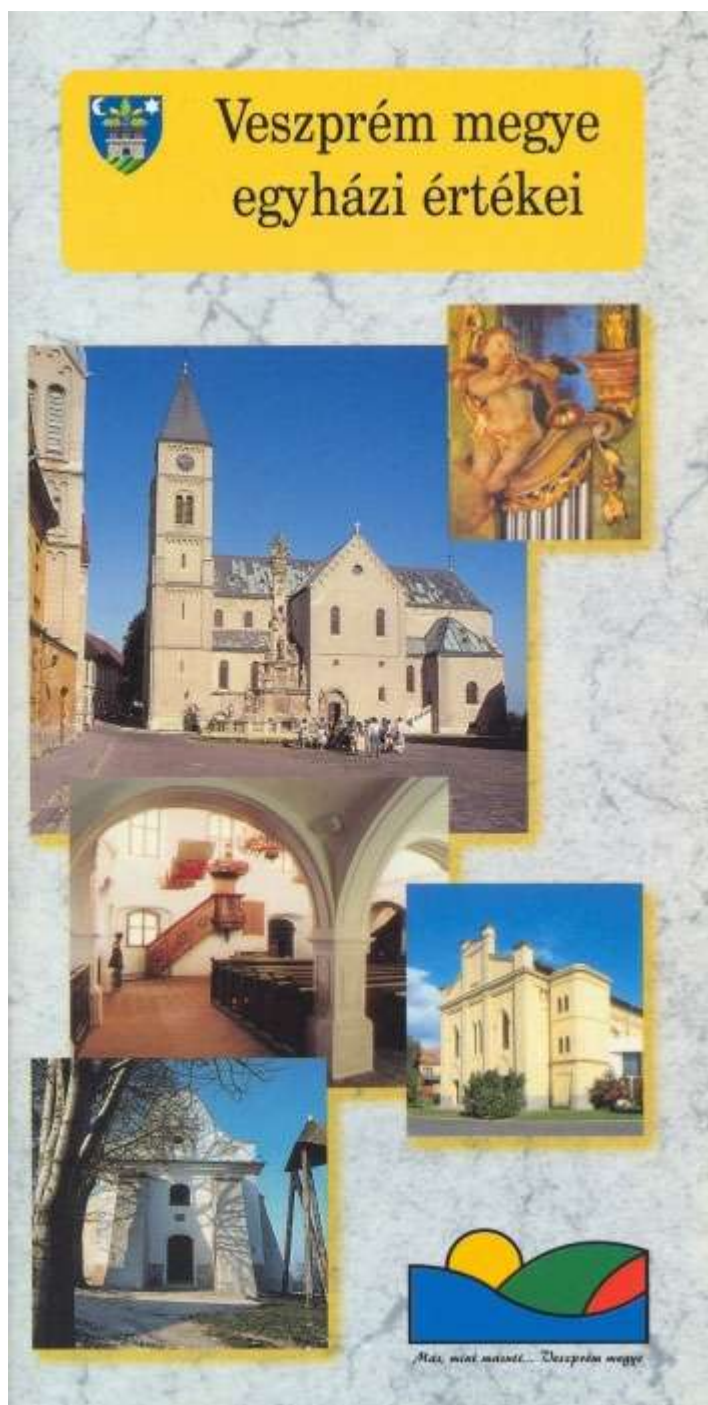

Veszprém megye egyházi értékei

Román kori oszlopfő a
Szent Mihály-székesegyházból
Laczkó Dezső Múzeum,
Veszprém

Veszprém megye egyházi emlékeiről gazdag tárgyi és iratanyag maradt ránk, annak ellenére, hogy az elmúlt ezer évben felbecsülhetetlen pusztítást okoztak a háborúk, hadjáratok, de rombolt és épített maga az itt lakó ember is.

A köztudatban az a kép él, hogy Veszprém megye lakosságának többsége a katolikus felekezethez tartozik. Mint látni fogjuk, ez igaz, de nem volt mindig így. A műemlékek közül szép számmal találunk olyanokat, amelyeket protestánsok vagy zsidók építettek. Az egyházművészeti múzeumokban őrzött tárgyak, könyvtárainkban fellelhető kéziratok és könyvek, a levéltárakban hozzáférhető oklevelek és iratok erről a sokszínű múltról vallanak.

A veszprémi püspökség a középkorban

A keresztény magyar állam és egyház megszervezését a magyar történettudomány két uralkodó: Géza nagyfejedelem és I. István (1000–1038) király működéséhez köti. Géza nagyfejedelem kíséretét kényszerrel hajtotta keresztvíz alá, fia pedig a nemzetségi vezetők leverésével vagy meghódoltatásával és hittérítéssel megteremtette az egységes keresztény királyságot.

A veszprémi Szent Mihály-székesegyház mai arca
a barokk Szentháromság-szoborral

A magyar egyházszervezet létrehozását – 1001 húsvétján – II. Szilveszter pápa engedélyezte, s főként (*caput*) Esztergomot jelölte ki. A történeti irodalomban nincs közmegegyezés abban a kérdésben, hogy a veszprémi püspökséget ki hozta létre: Géza vagy Szent István.

Az viszont elfogadott, hogy legrégebbi püspökségek egyike, amely legkésőbb az esztergomival párhuzamosan alakult ki. A pannonhalmi bencés apátság 1002-ben kiadott alapítólevele már említi a Szent Mihály-székesegyházat, melynek alapításában részt vett I. István bajor származású felesége, Gizella királyné is.

A korai székesegyházból csupán néhány falszakasz és faragvány maradt ránk, ezekből a mai templommal azonos méretű, háromhajós, emelt szentélyű épületre kell következtetnünk (alatta altemplommal), mely a XI. század második felében készült el. A XIV. század legvégén épült fel a mai

szentély, könnyed gótikus boltozattal és az azzal közel egyidős altemplom. Az altemplomhoz csatolt kápolnában található Padányi Bíró Márton püspök barokk stílusú síremléke, mely igen figyelemreméltó alkotás 1765-ből.

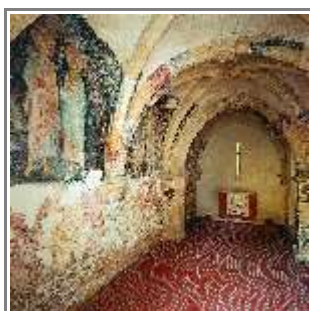
A mai székesegyházat 1907–1910 között – Aigner Sándor tervei alapján – állították helyre. E munkálatok során megőrizték a középkori szentélyt és az altemplomot, de a többi rész tekintetében néhány oszlopfőmásolattal alátámasztott, neoromán stílusú székesegyház épült, mely a tervező és a megbízó, Hornig Károly püspök által elképzelt Árpád-kori belső teret és külsőt mutat. Figyelemre méltók az oltárok és Árkayné Sztahlo Lilly üvegablakai a szentélyben.

Veszprém kiemelt szerepét az biztosította, hogy a vidéket honfoglaláskor a fejedelmi törzs szállta meg, s a X. században fejedelmi birtokközponttá vált. A X. század utolsó évtizedeiben a vár északi negyedében, a mai székesegyház északi szomszédságában már állt a Szent György-kápolna, amely otthont adhatott a hittérítőknél. Imre herceg, I. István fia és trónörököse, ebben a kápolnában tett szüzességi fogadalmat az 1020-as évek elején.

A X. század végi kápolnából csupán az alapfalak láthatók és ezek egy körtemplomot mutatnak. Itt őrizhették Szent György Ohridből (Macedónia) elhozott ereklyéit.

A veszprémi székesegyház gótikus altemploma

A XIII. századi Gizella-káplona Veszprémben

A XIII. század vége felé nyolcszögű kápolnává építették át az évszázados épületet. Többszöri átalakítás után – 1480 táján

–, Vetési Albert püspök adta meg a kápolna mai formáját.

I. István 1009-ben oklevélben jelölte ki a veszprémi püspökség határait, amely – a győri és pécsi egyházmegyék közé ékelődve – a Dunántúl legnagyobb egyházmegyéje lett. A püspök hatalmi súlyát nemcsak gazdagsága, de különleges jogállása

is növelte: őt illette meg 1916-ig a királyné koronázásának joga, viselte a királyné kancellárja címet, tagja volt a királyi tanácsnak. 1392-től a XVIII. század derekáig a nemesi vármegye örökös főispánjaként Veszprém vármegye politikai viszonyait is meghatározta.

A veszprémi egyházmegye a XIV. században közel 500 plébániából állt, a püspök két várához (Veszprém, Sümeg) mintegy 80 különböző nagyságú birtok tartozott.

A Szent György-kápolna Vetési Albert püspök sírkövével

A tihanyi bencés apátság barokk kori temploma

Az egyházmegye számára a papképzést a veszprémi káptalani iskola biztosította, melyet történétíróink korábban – tévesen – egyetemként vagy főiskolaként emlegettek. A káptalan – az oktatáson kívül – oklevélkiadási (hiteleshelyi) tevékenységgel is foglalkozott. Tagjai képzett, egyetemet végzett emberek voltak, a bolognai, padovai és bécsi egyetemen szereztek kánonjogi vagy római jogi doktorátust. Többen egyszerű sorból emelkedtek fel magasabb egyházi méltóságokba.

A püspök joghatósága az egyházmegyében számos monostorra és kolostorra kiterjedt, a jelentősebbekre azonban nem. Géza nagyfejedelem (-997) uralkodásának végén, vagy I. István uralkodásának kezdetén alapították a veszprémvölgyi görög apácakolostort, ahol a koronázási palást (1031) készült.

Géza nagyfejedelem alapította a Szent Mártonról elnevezett pannonhalmi apátságot (996), ahol Szent Benedek Reguláját követték. I. István a térségben két újabb bencés apátságot hozott létre: a bakonybélit Szent Mórról (1037), a

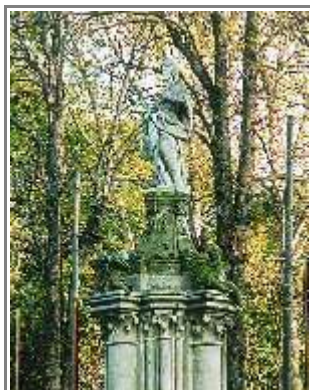
A tihanyi apátság altemploma I. András sírjával (1060)

somlóvásárhelyit Szent Lambrechtről nevezték el. Ez utóbbiban apácák éltek. I. András a tihanyi bencés apátságot alapította (1055), s altemplomát választotta sírhelyül.

Az apátsági templom barokk belső tere Tihanyban

A XI. századi épületegyüttes később a török ellen kialakított végvárrendszer részévé vált, s oly mértékben megrongálódott, hogy a XVIII. század közepére új bencés templomot és kolostort kellett építeni a visszatérők számára. Az épületegyüttes legfontosabb díszei a templombelső pompás oltárai, szószéke, orgonaháza. Ezeknek rokokó pompája Stulhoff Sebestyén szobrásznak és munkatársainak köszönhető.

*A zirci középkori apátság
megmaradt pillérkötege
Szent Imre herceg
szobrával*

A templom falképeit 1890 táján Deák-Ébner Lajos, Lotz Károly és Székely Bertalan festette. A Csák nemzetség 1180 körül emelte a Szent Györgyről elnevezett jádsi bencés apátságot. A ciszterci szerzeteseket III. Béla 1182-ben telepítette le a Magas-Bakony központjába, Zircre. A középkori apátságból csupán a templom egyik pillérkötege maradt meg, rajta Szent Imre herceget ábrázoló barokk kori szobor áll.

A mai barokk stílusú ciszterci templom 1753-ra készült el Wittwer Márton karmelita építész tervei szerint. A templombelsőt korabeli falképek, F. A. Maulbertsch oltárképei és pompás oltárépítmények, szószék, stallumok díszítik. A barokk kori rendház 1732-re készült el, de több mint száz évvel később kései klasszicista stílusban átépült. Empír berendezésű könyvtára európai rangú.

A XIII. században újabb kolostorok épültek: Bertalan veszprémi püspök 1240-ben alapította a Séd völgyében a Szent Katalin-zárdát domonkos apácák számára. Ebben a kolostorban nevelkedett négyéves korától tízéves koráig (1246–1252) IV. Béla lánya, Margit, akit halála után szentté avattak.

A zárdá templomának falai ma is láthatók. A Rátót nemzetségből származó esztergomi érsek, Mátyás, 1240-ben premontrei prépostságot alapított a családi birtokon, Rátóton (a mai Gyulafirátóton). Ennek is csak a romjai maradtak fenn.

A rövidebb-hosszabb ideig működő középkori monostorokat, kolostorokat számba véve, összesen 97 férfi és 9 női szerzetesház működéséről vannak adataink.

Árpád-kori templomok valaha szép számban lehettek a megyében, de a háborúk és a vallási küzdelmek is jelentősen beleszóltak fennmaradásukba.

Vannak olyanok, amelyek túléltek a pusztításokat, ilyen Öskü XI. század végi körtemploma, vagy a felsőörsi a XIII. század első feléből. Igaz, hogy ez utóbbi hajójában a román stílusú boltozat beomlott,

A zirci ciszterciek barokk temploma és rendháza

s helyébe a XVIII. század 30-as éveiben újat építettek. Padányi Bíró Márton felsőörsi prépost művészetpártolását és ízlését dicséri az itteni rokokó berendezés. Némelyik templom csak romként maradt ránk és gyakran a táj díszítőeleme (pl. Szigliget, Révfülöp, Tihany, Alsódörgicse).

A zirci templom főoltárképe Mária mennybemenetelét ábrázolja (F.A. Maulbertsch alkotása, 1754)

A veszprémi püspökök közül a XIV–XV. században többen a király szolgálatában álltak, s mint diplomaták és hadvezérek jeleskedtek.

Közülük kiemelkedik a padovai egyetemen kánon- és római jogi végzettségű Vetési Albert (1458–1486), Hunyadi Mátyás diplomatája, az ugyanott kánonjogi doktorátust szerzett ifjabb Vitéz János (1489–1499) és a költő Beriszló Péter (1511–1520), aki horvát báni méltóságot is viselt, s a török elleni harcokban lelte halálát 1520-ban.

A gótikus stílus számos település templomán nyomon követhető. A veszprémi székesegyházat a XIV. század végén átépítettő Demeter püspöknek köszönhető a berhidai középkori templom, Kinizsi Pál igényességét dicséri a családi temetkezési helynek szánt nagyvázsonyi pálos kolostor, vagy a település késő gótikus plébániatemploma az 1480-as évekből.

E vidék XVIII. századi birtokosai, a Zichyek, pompás rokokó berendezéssel látták el templomukat 1740 táján.

Az alsódörgicsei román kori templom magasba nyúló tornya

Az egyetlen magyar alapítású rend, a pálosok kolostorának romjai Nagyvázsonyban

Taliándörögdi középkori templomának romjai

*A balatonfüredi Szent
Mihály-templom
megmaradt falai*

*A XI. században emelt
ösküi kerek templom*

*A XIV. század végén épült
berhidai katolikus
templom*

*A XIII. század első felében
emelt felsőörsi
prépostsági templom
főhomlokzata*

*A késő gótikus
plébániatemplom
Nagyvázsonyban*

Reformáció – ellenreformáció

Veszprém török kézre kerülésével (1552) az egyházmegye felbomlott: a püspök sümegi várába tette át székhelyét, s csak a XVIII. század második felében költözött vissza a megyeszékhelyre. A káptalani testület tagjai fogságba estek vagy elmenekültek, s csak a nyugalmasabb idők beköszöntével, 1630-ban tértek vissza Veszprémbe.

*A monostói református
templom déli kapuzata*

A gazdátlanul hagyott közösségek – földesuraik támogatásával – rövid idő alatt Luther tanainak követőivé váltak. Sopron mellett Pápa és Sárvár lett a dunántúli reformáció központja. Pápan és környékén 1531 táján Enyingi Török Bálint földesúr Bálint nevű udvari papja, míg a Balaton-felvidéken Dévai Bíró Mátyás terjesztette a protestantizmust.

A Balaton mentén Akali, Dörgicse, Szepezd, Zánka, Szentantalfa, Kövágóörs, beljebb Öcs, Petend, Kapolcs, Taliándörögd és Hegymagas az elsők között tért át a protestáns hitre.

Az áttérésben a királyi végvárakban a várkapitányoknak, egyúttal uradalmak birtokosainak, másutt a középbirtokosoknak és a kisbirtokos nemesi közösségeknek (pl. Adásztevel, Kapolcs, Noszlop, Öcs, Szentkirályszabadja) volt meghatározó szerepük.

A vörösberényi református erődtemplom

A protestáns irányzatok a XVI. század végén különültek el egymástól: az 1591-ben megtartott csepregi kollekvium után a megyében a kálvinisták (reformátusok) kerültek többségbe.

A szétválás után Beythe István püspök 1595-ben szervezte meg a Dunántúli Református Egyházkerületet, melynek természetes és szellemi központjává az 1531 óta kollégiummal bíró és hadászatilag jól védhető Pápa vált. A legnépesebb református gyülekezetek Pápan és Veszprémben alakultak ki, az első gyülekezeti önkormányzat, a presbyterium Pápan jött létre 1615-ben.

A reformátusok – a magyarnak maradt falvakban, mezővárosokban – először a települések középkori templomát vették birtokba. Így volt ez Monoszlón és Litéren, ahol a templomok déli kapuzata XIII. századi, vagy a vörösberényi erődtemplomnál, hol a régészet kimutatta, hogy a XII. századtól több lépcsőben, többször gazdát cserélve, a XVIII. század vége felé alakult ki a fallal körülvett barokk templom, középkori részletekkel. Az evangélikusok a Pápa közelében fekvő Lovászpátona templomát használják mindmáig, s ugyanez mondható el a kövágóörsi gyülekezet szentegyházáról is. Középkori eredetű a bakonyszentlászlói evangélikus templom is.

Az 1890-ben neogótikus stílusban átépített, XIII. századi templom Kéttornyúlakon

A lutheránusok (evangélikusok) is számos településen jelen voltak, sokszor a reformátusok mellett, kisebbségben éltek. Ezzel magyarázható, hogy a Dunántúli Evangélikus Egyházkerületet csak későn, 1735 után szervezték meg, Sopron székhellyel. A szórványkatolikusság fennmaradásáért – különösen az egyházmegye törökök megszállta területein – a jezsuita és ferences misszionáriusok és a licentiátusok (világi igehirdetők) küzdöttek.

A katolikus restauráció az 1630-as években kezdődött, s másfél évszázad alatt áttörő sikert hozott: a Dunántúl – s ezen belül Veszprém megye – lakosságának többsége visszatért a katolikus hitre. Ebben a Habsburgok egyházpolitikájának éppúgy része volt, mint az újjászerveződő katolikus egyház erőszakos módszereinek, a földesurak áttérésének és támogatásának. A rekatolizáló földesúrral szemben a személyi függésben lévő protestáns jobbágyok nehezen tudták felvenni a harcot. A

kisnemesi közösségek azonban legtöbb helyen meg tudták védeni egyházukat. A protestáns egyházaknak, prédikátoraiknak és nyomdászaiknak nagy szerepük volt a magyar nyelvű egyházi terminológia, valamint a nemzeti irodalom megteremtésében.

Az egyházmegye újjászervezése 1630-ban a veszprémi káptalan visszaállításával kezdődött, majd a szerzetesrendek letelepítésével folytatódott.

A litéri református templom Árpád-kori kapuja

A sólyi középkori eredetű református templom

A középkori eredetű evangélikus templom Bakonyszentlászlón

A lovászpatonai evangélikus templom belső tere

A Balaton-felvidék visszahódításában a vörösberényi jezsuita, a sümegi, pápai ferences, a veszprémi ferences és piarista rendháznak volt szerepe a XVII–XVIII. században. A bakonyi nép rekatolizálásában a XVI. század elnéptelenedő, de a XVIII. század elején újjáéledő zirci ciszterci és bakonybéli bencés kolostor mellett a Bakonyt betelepítő földesurak: a palotai Zichy, a pápai és cseszneki Esterházy család, a köznemesek közül az esztergári Ányos család játszottak fontos szerepet.

A pápai ferences templom hajója

A katolikus hittérítés érdekében I. Lipót korában (1657–1705) kormányzati szinten is a legdurvább módszerekkel léptek fel a protestánsok ellen. 1674-ben a pozsonyi véstörvényszék 42 prédikátort ítelt gályarabságra. Közéjük tartozott a pápai Séllyei István, Kocsi Csergő Bálint és a veszprémi Bátorkeszi István is. Lipót utódai közül III. Károly (1711–1740), majd Mária Terézia (1740–1780) rendeleteikkel különleges jogosítványokat adtak a katolikus egyháznak, melyek segítségével a protestáns gyülekezetek és a hívek mindennapi életébe is beleavatkoztak.

II. József türelmi rendelete (1781) után a békés együttélés korszaka kezdődött meg. Visszatérhetett Pápára a nyilvános vallásgyakorlat beszüntetésekor (1752) Adásztevelre költözött református kollégium is (1783), mely Mándi Márton István rektorsága alatt új felvirágzásnak indult.

A katolikus egyházmegye újjászervezéséből a XVIII. század első felének püspökei: Volkra Ottó (1710–1720), Esterházy Imre (1723–1725), főként pedig Padányi Bíró Márton (1745–1762) vették ki részüket. Ez idő alatt a plébániák száma 30-ról 175-re emelkedett, megindult a papképzés és a felekezeti népoktatás.

A ferences rendi templom kovácsoltvas kapuja Sümegen

A törökök által megtúrt ferencesek számára Széchényi György püspök 1650 körül kolostort emeltetett Sümegen. Közel száz évvel később a karmelita Wittwer Márton átépítette a templomot és rendtársa, Richter Ferenc pompás rokokó főoltárt készíttetett, amely egy késő gótikus kegyszobrot őriz. A Betegek Orvosának is nevezett Mária-szobor révén, 1699-től a templomot zarándokok ezrei keresik fel. A Keleti-Bakonyban, Jásdon található egy másik közismert zarándokhely. A XII. század közepén épült bencés apátság romjai mellé Szűz Mária-kápolnát emeltek 1837-re a Zichyek a gyógyító forrást látogató hívek számára. A falu plébániatemplomát a XVIII. század végén építették a Felvidékről idetelepített szlovákok.

*A bencés templom
orgonakarzata Pápán*

A sümegi ferencesek után, a XVIII. század 20-as éveiben Pápán, majd nem sokkal később a veszprémi várban épült fel a rendnek egy-egy temploma és kolostora. A veszprémi templomot Bucher Xavér 1798 körül készült falképei díszítik. Az ő művei teszik nevezetessé a jezsuitáknak épült vörösberényi plébániatemplomot is, vagy a monostorapáti szentegyházát.

A barokk kori falképek legszebbjei közé tartoznak F. A. Maulbertsch sümegi képei. Az 1759-re befejezett ciklus programját az idős püspök, Bíró

Márton adta meg, melyet a fiatal művész a rokokó színességével, lendületével és érzelmi

gazdagságával festett meg. A plébániatemplom

berendezése (oltárok, orgonaház, kegyúri oratórium) is említésre méltó:

Hingeller János pálos fafaragó alkotásai. A pálosok Pápán a XVIII. század

40-es éveiben templomot és kolostort emeltek a Fő utcában. A szerény főhomlokzat mögött mozgalmas barokk templombelső fedezhető fel, s

benne a rend faszobrászai faragta-aranyozta oltárok láthatók. A ciszterek

nemcsak saját otthonukat építették fel Zircen, hanem nekik köszönhető Magyarpolány temploma és annak kiemelkedően értékes berendezése is

1759-ből. A falu másik nevezetessége a Kálvária. A stációkapolnákban közel életnagyságú szoborkompozíciók láthatók.

A kegyúri templomok közül az Esterházyakhoz

kötődik a pápai, devecseri, a Zichyekhez

kapcsolódóan pedig a várpalotai említendő meg. A

pápai főtemplomot Esterházy Károly püspök

emeltette, aki nemcsak nagyvonalú mecénás volt,

hanem jó érzékét és művészetbeli jártasságát is

mutatja, hogy a kései barokk épület tervezését

1774-ben Fellner Jakabra bízta, a vértanú Szent

Istvánt és a magyar szenteket bemutató falképciklust pedig az idős F. A.

Maulbertsch-sal festette meg.

A XVIII. századi telepítések hatására a Bakony és Balaton-felvidék etnikai-vallási képe is átalakult. A régió többnemzetiségűvé és többfelekezetűvé vált; az etnikumok között a magyar, a felekezetek között a katolikus vált meghatározóvá.

A XVIII. századi katolikus újjászületést a mai ember számára a falusi barokk templomok, a földesúri kastélyokban és kúriákban kialakított kápolnák és könyvtárak, a fennmaradt népiskola épületek, a búcsújáró helyek (Jásd, Bakonybél), valamint a többnyire a német községekben (Magyarpolány, Márkó, Vöröstó) és mezővárosokban (Pápa) épített kálváriák reprezentálják.

A püspöki, káptalani könyvtárakba már a helyi nyomtatványok is bekerültek. Az 1788-ban alapított veszprémi Streibig nyomda – a magánszemélyek mellett – a vármegye és a püspökség, az 1837-ben létesített pápai főiskolai nyomda főként a pápai református egyházközség és a dunántúli református egyházkerület megrendelésére dolgozott. Korábban a helyi egyházi szerzők a győri, budai, pozsonyi nyomdában nyomtatták ki kézírataikat.

*A plébániatemplom
Tapolcán*

*Szent István és Szent Imre
megalapítja a
vörösbényi kolostort.
Bucher Xavér Ferenc
freskója a vörösbényi
r.k. templomban*

*Keresztre feszítés
F.A. Maulbertsch freskója
a sümegi
plébániatemplomban*

A pápai nagytemplom

A hazafias szellem terjesztésében kiemelkedő szerepet vállalt az 1797 óta a pápai református egyház fenntartásában működő református főiskola, amelynek falai között számos kiváló író (Jókai Mór, Eötvös Károly), költő (Petőfi Sándor, Nagy László, Rab Zsuzsa) és tudós (Marczali Henrik, Thaly Kálmán történész, Balogh Jenő büntetőjogász) tanult a XIX–XX. században.

A nemesi községek (pl. Nemesvámos, Szentgál, Szentkirályszabadja) reformátussága – élve földesúri jogaival – már 1781 előtt fölépítette

A devecseri plébániatemplom

főoltárképe

barokk templomát. A türelmi rendelet utáni 20 évben protestáns paraszti közösségek is szinte egymással versengve emeltek késő barokk templomokat, lelkészlakokat, iskolákat. Az elsők között épült a nagyacsádi (1782–1783), a pápai (1783–84), a veszprémi, a homokbödögei és litéri református templom (1784). Nem sokkal később a mencshelyi evangélikus templom (1790), a kádártai református templom (1790 körül), a tótvázsonyi (1791) református, majd a kövágóörsi (1811) és kapolcsi evangélikus templom (1818).

Sok esetben toronyra nem is tellett, azt csak évtizedekkel később építették a templomhoz.

A XIX. század elején épült a paloznaki barokk református harangtorony. Az iskolai célú épületek közül kiemelkedik a pápai régi református kollégium (1797), a klasszicista kövágóörsi evangélikus kisközművelődési iskola (1841–1843).

A reformátusok 1890-ben Kéttornyúlakon – középkori eredetű épület 1250 körüli kapuzatának felhasználásával – neogótikus templomot emeltek. A másik, már XX. századi templom a pápai, amely az 1930-as években készült kései szecessziós jelleggel. Az evangélikusoknak 1884-re készült el neogótikus templomuk Pápán.

A kálvária Márkón

A magyarpolányi kálvária

*A reformátusok régi temploma Pápán,
ma a Dunántúli Egyházművészeti és
Egyháztörténeti Múzeum*

*A szentgáli református templom barokk
berendezése*

*A nagyvázsonyi református
templom főhomlokzata*

*A várpalotai evangélikus
templom*

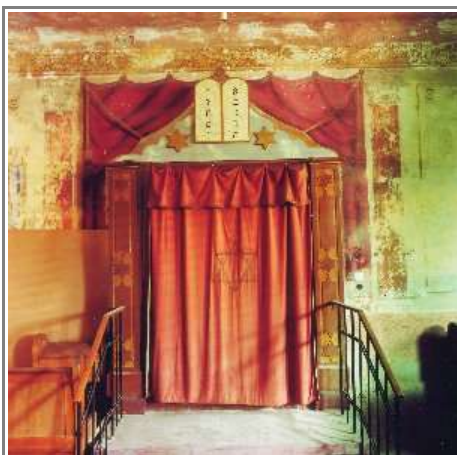
*Az evangélikus templom
Ajkán*

*A tapolcai zsinagóga
épülete*

*A pápai zsinagóga
épülete*

Tóraszekrény a pápai imaházból

A telepítő földesurak engedélyével költöztek be a falvakba és mezővárosokba a zsidók a XVIII. század közepétől, s játszottak egyre jelentősebb szerepet a helyi közösségek gazdasági és pénzügyi életében. Első és legnépesebb hitközségüket Pápán szervezték 1748-ban. 1847-ben a történelmi

Veszprém megye öt legnépesebb zsidó hitközsége Pápán (2947 fő), Veszprémben (862), Palotán (747), Devecserben (470), Keréktelekin (398) működött. Letelepedésüket az uradalmi központokban az Esterházy (Pápa, Devecser) és a Zichy grófi családok (Palota) segítették elő. Keréktelekin a köznemesek adták meg részükre a letelepedési engedélyt.

Az izraelita felekezetűek emlékei közül a zsinagógák emelkednek ki. A népesebb zsidó községek már a XVIII. században is tekintélyes zsinagógát építettek. A városban jelentős szerepet vivő zsidó hitközség 1846-ban avatta fel impozáns zsinagógáját Pápán, Várpalotán 1839-ben készült a klasszicista zsinagóga. A ma is létező zsinagógák (Balatonfüred, Nagyvázsony, Pápa, Tapolca, Várpalota) azonban az 1944-es holocaust óta vagy üresen állnak, vagy más (nem egyházi) funkciót töltenek be.

A várpalotai klasszicista zsinagóga ma galéria

A kővágóörsi zsinagóga

Jacob Grünwald csodarabbi sírja Pápán

Sírkő a kővágóörsi temetőben

Az 1770–90-es években legalább harminc katolikus és ugyanennyi protestáns templom épült klasszicizáló kései barokk stílusban.

*A gannai plébániatemplom
alatti Esterházy-mauzóleum*

Ez utóbbiak közül az evangélikusok várpalotai templomának kései rokokó oltára figyelemre méltó, vagy az ajkainak és a szentantalfainak 1786-os berendezése. A reformátusok teremtemplomai közül a balatonszőlősi (1796), a köveskáli (1769) és a pápai (1784, ma múzeum) emelhető ki.

A klasszicista stílusúak közül a gannai plébániatemplomot kell elsőként említeni. Nemcsak időrendi okokból (1818-ra készült el, Charles Moreau tervei szerint), hanem azért is,

mert az alatta kialakított mauzóleumban az Esterházyak grófi ágának halottai nyugszanak.

*A balatonfüredi kerek
templom*

A füredi fürdőkultúra reformkori fellendülését jelzi, hogy a győri Fruhmann Antal 1846-ra felépítette a katolikus kerek templomot. A füredi reformátusok is új templomban tartották az istentiszteleteket 1830-tól. Nemcsak elegáns és impozáns főnézete említésre méltó, hanem szép arányú belseje és annak igen mives empír berendezése.

Egyházak a polgári társadalomban

Az 1848-as forradalom óta eltelt másfél évszázad egyháztörténeti-egyházművészeti értékeit ma még nehéz felmérni. Ez idő alatt a magyar társadalom és az egyházak is hatalmas változásokon mentek át. A polgári értékrend meghonosodása, a laicizálódási folyamat kibontakozása új feladatok elé állította a történelmi egyházakat.

*A balatonfüredi református
templom*

A kihívásokra minden egyháznak válaszolnia kellett. A veszprémi katolikus egyházmegyében Ranolder János püspök (1849–1875) egyházépítő tevékenységét országszerte növevelő intézetek hirdetik, báró Hornig Károly (1888–1917) a művészetek pártolójaként, a székesegyház helyreállítójaként és templomépítőként vált emlékezetessé. Századunkban új katolikus templomok is épültek: 1938-ra Irsy László tervei szerint emelték Veszprémben a Szent Margit-templomot, Balatonalmádiban pedig Medgyaszai István tervei szerint épült fel 1930-ban a Szent Imre-plébániatemplom. Az épület mellé 1957-ben a Szent Jobb-kápolna került Lotz Károly mozaikjával. Rott Nándor (1917–1939) működése során a háborús károk helyreállításán túlmenően hét helyre apácákat telepített és 28 lelkeszséget szervezett – egy részét ipari településen. Restauráltatta a sümegi Maulbertsch-freskókat és a veszprémi Gizella-kápolnát. A püspöki palota és a nagyprépost háza között álló kápolna egykor kétszintes volt. Noha Gizella királyné nevét viseli, jóval később, feltehetően 1209 táján épült, mai külsejét a Szent István-év (1938) tiszteletére alakították ki,

freskóit is akkor állították helyre. A közelmúltban végzett kutatásoknak újabb falképeket sikerült fellelni és a helyreállítás most azt is célozza, hogy érzékeltesse a XIII. századi állapotokat.

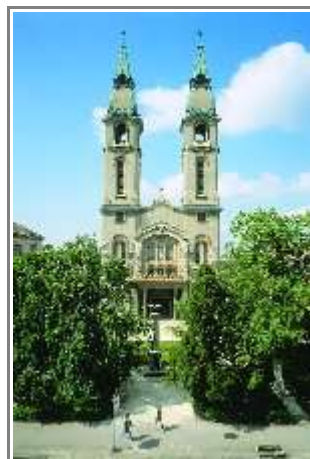
Rott Nándor 1923–31 között korszerű elvek szerint rendeztette a püspöki levéltárat és könyvtárat. Szabad végrendelkezési jogával élve, minden vagyonát az egyházmegyére hagyta azzal a céllal, hogy azt plébániák alapítására és templomok építésére fordítsák.

Ennek a végakaratsnak utódai csak részben tudtak eleget tenni, mert a II. világháború, majd a kommunista hatalomátvétel és az egyházüldözés ezt lehetetlenné tette. Az enyhülő politikai légkörben dr. Klempa Sándor (1959–1972) püspök megszervezte az egyházmegyei gyűjtemény összeállítását, melynek anyagából dr. Szendi József püspök (1983–1993) 1985-ben hozta létre az önálló múzeumot, a mai Gizella Királyné Múzeum elődjét.

A Dunántúli Református Egyházkerület 9 egyházmegyeje közül régiónk reformátusságát a pápai, veszprémi és mezőföldi egyházmegye tömörítette. Pápa 1849–1952 között református kollégiumával, teológiai akadémiájával, tanítóképző intézetével, nyomdájával és más egyházi intézményeivel megőrizte szellemi központ szerepét. A polgári kor követelményeihez illeszkedő egyházkerületet olyan kiváló püspökök vezették, mint Pap Gábor (1874–1895), Antal Gábor (1896–1914), Antal Géza (1924–1934) és Medgyaszay Vince (1935–1943). A szocialista rendszer által megszüntetett egyházi oktatási intézményrendszert 1989 után fokozatosan szervezték újjá. Az egyházkerület gazdag történelmi múltjára vonatkozó dokumentumokat – a levéltár és a könyvtár mellett – az 1972-ben alapított egyházművészeti múzeum őrzi.

A zsidóság 1944-es pusztulása után a megmaradt hívek Veszprém megyében Pápan szervezték újjá az egyházközséget. A zsidó vallási öntudat ápolására 1990 után Veszprémben is egyházközséget alakítottak.

A XX. század végére a régió egyházi térképe meglehetősen tarka, hiszen a történelmi egyházak mellett a kiségyházak és szekták is jelen vannak, s a korábbinál nagyobb befolyást gyakorolnak a társadalom életére. Az egyház és állam kapcsolatát új alapokra helyezték. Az egyházak és híveik közti együttműködés új formái, az ökumenikus mozgalom egyaránt a hitélet megújulását

A református templom

Pápan

A balatonalmádi

Szent Jobb-kápolna

Szent István mozaikja

Lotz Károly alkotása